

# Gondold tovább!

## Pedagógiai lehetőségek Kurtág György „Játékok” című művének kapcsán

*Kurtág György „Játékok” című sorozatát már sokszor méltatták főképpen a következő szempontokból:*

- az egész zongora birtokbavétele már az első órától kezdve;
- a hangszer újszerű és korszerű kezelése;
- ezen keresztül a kortárs zene értő megközelítése.

Én ezeken túlmenően úgy érzem, legfőbb értéke, hogy *továbbgondolásra* készítet — sőt valósággal kínálja magát a továbbgondolásra. Az a mód, ahogyan gondolkodni tanít, jelentős segítség lehet az egész személyiség nevelésében, mégpedig *etikai* értelemben is — majdhogynem egy későbbi szellemi iskolázás alapjait vetheti meg.

A következőkben erre szeretnék néhány példát bemutatni. Bizonyára — hozzám hasonlóan sokan — ráataláltak ilyenekre, de talán vannak, akiknek segítségére lehet ez a kis összeállítás.

### Fent — lent — középen

Az az írásmód, amellyel mindjárt a „Játékok” legelején találkozunk — a fent, lent és középen, a három különböző „regiszter”-nek, három különböző „hely”-nek jelölése — a zene, sőt az emberi lét egyik alapvető és gyakran elfeledett élményére vezet vissza. Amikor zongoraórán a tanár — a másik zongora hiányában — a hangszer legfelső regiszterében mutat be a növendékeknek valamit, aminek máshol volna a helye (mintha mindegy lenne, hol játszódik), akkor éppen ez az alapélmény megy veszendőbe.

(Hadd emlékeztessenek itt Megtervezett Véletlenek című könyvem I. fejezetére, amelyben Kodály Feketebillentyűs kis kánonjairól szólva kerül említésre a három „regiszter”).

E regisztereknek szép mozgásbeli megfelelőjét találjuk például az eurythmia és más, szellemi háttérrel rendelkező mozgásrendszerek alapgyakorlataiban: lehajlás a *mélybe*, a súly, a mélységben kutatás, a mélységből felhozás, illetve a felfelétörekvés, *magasba-vágyódás*, a súlytalanság megélése — de talán a legfontosabb: a „*közép*” egyensúlya, amely Föld-i létünknek, s így az emberi létnek is jellemzője.

### *Továbbgondolandó, továbbgondolható:*

Mennyiben meghatározója az ember létének a ráható erők aránya, viszonya?

Milyen ijesztően szűk a gravitációs, nyomás-stb.-energiák skálája, amelyhez fizikai létünk kötődik!

Szükség van-e az egyensúly időnkénti megbomlására, — szükség van-e visszaállítására? Miért? És hogyan?

*A tanár további javaslatai:*

**D-központúság**

Gondolata a 15. o. „Tölcsérsjáték (2)” című darabjában ölt testet. Hadd utaljak itt Megtervezett Véletlenek című könyvem V. fejezetére, amelyben szó esik a zongora billentyűzetének *d*-központúságáról, s hozzákapcsoljuk a „hinta”- illetve „ping-pong”-játékot. Sajnos az említett könyvben éppen a Kurtág-illusztráció tévedés áldozata lett: a „Tölcsérsjáték” helyett a Játékok I. kötetében felette helyet foglaló „Sarabande” került nyomtatásra. — Felhívom a figyelmet Lendvai Ernő kutatásainak legújabb eredményeire is, amelyek a *d*-, pontosabban *re*-központúság sokkal mélyebb összefüggéseire mutatnak rá — gondoljunk például a dúrskála vagy az akusztikus-skála *re*-szimmetriájára — s elvezetnek egészen az európai zene két nagy áramlatának, Kelet és Nyugat zenei gondolkodásának eredetéhez.

*Továbbgondolás:*

1. Fejezzük ki mozgásban vagy rajzban a „növekedés-elmúlás” folyamatát (akár virágnyílásban, akár emberi életben vagy bármi másban gondolkodva).
2. Keressünk példákat a zeneirodalomból a tölcsérformára. Visszatulhatunk a „Játékok” elejére is: pl. IV.o. 8 a, b, c, d, e „tenyerek egymás mellett”, vagy VI.o. 14 „cseles játék” c. gyakorlatokra.

*A tanár további feladat-javaslatai:*

**A lehetőségek végiggondolása, végig„csinálása”**

az egész kötetnek egyik legértékesebb tanulsága. Ezt mindjárt a legelső gyakorlatok *A* és *B* variánsai világosan elénk tárják: a tartalom, a *lényeg* (pl. a mozgás-irány) ugyanaz mindkét oldalon, a *megvalósítás* módja más-más (tenyérrel vagy 1-1 ujjal, de kitalálhatunk más változatot is).

A III. o. gyakorlatai azonnal a lehetőségek kimeríthetetlen forrásai. Első alapvető feladatunk mindig: megtalálni az elvet, a rendszert. Itt például két *ellentétes törekvés* áll szemben egymással: az egyik helyben akar maradni (az *A* oldalon a felső szólam, a *B* oldalon az alsó), a másik mozogni (az *A* oldal alsó, a *B* oldal felső szólama). A két oldal *szerepcseréje* egészen a keleti filozófiák yin-yang ábrájának mélységéig vezethet el (hogyan fordulhat át ellenkező előjelűvé valami — amint hogy a IV/B oldalon valóban váltakozva mozognak illetve maradnak a szólamok).



Igen fontos annak a szemléletnek kialakítása, hogy — pl. a mozgó vagy maradó szólamok közül — egyik sem „jó” vagy „rossz”. Mindegyik lehet jó is, rossz is. Hogyan?

A „maradó” pozitívan: kitartó, állhatatos, hűséges; negatívan: csökönyös, hajthatatlan; egyhangú.

A „mozgó” pozitívan: haladó, mozgékony; változatos; negatívan: állhatatlan; szétszórt.

A mozgó szólam a *távolodás-közeledés, tágulás-összehúzódás* gondolatával ismeret meg (talán felesleges hangsúlyozni, hogy mindezt természetesen hallani, „hallgatni” is kell!).

A gyakorlatok a legkülönbözőbb formákban kivitelezhetők:

Különböző *hangközökön*, hangcsoportokon;

Különböző mozgással — lassú, átívelő mozdulattal; gyors, hirtelen odakészüléssel;

Különböző *dinamikával* — egy-egy gyakorlatot egységes dinamikával (itt is a lehetőségek széles skálája adódik!) vagy *cresc.*, vagy *delesc.*, vagy (*a* jel).

Különböző *billentésmóddal*, *karakterrel* — a IV/ o. 8 a, b, c, d, e gyakorlat pl. különösen alkalmas a különböző billentésmódok megvalósítására:

legatissimo

támadó staccato

pengetett

utánnnyomással

stb.

#### *Továbbgondolás:*

Tisztázzuk, hogy kétféle tölcser-tágulás lehetséges: vagy az egyik oldal „fix” (rögzített), vagy a közép.

Gondolkozzunk a tágulás-összehúzódásról, mint az Univerzumban működő két nagy erőről.

Gondoljuk végig, milyen lenne, ha a folyamatok tágulás-összehúzódás helyett csak egy irányba haladnának. Vannak-e ilyen folyamatok?

Keressük egy-egy tulajdonságnak pozitív és negatív megnyilvánulását!

+  
takarékos  
nagylelkű

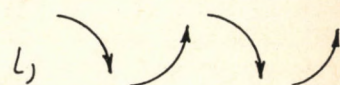
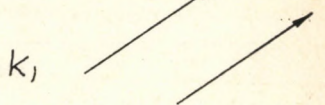
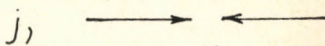
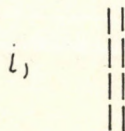
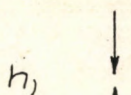
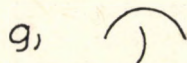
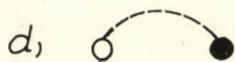
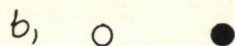
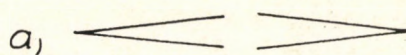
-  
zsugori, fősvény  
pazarló

Példa az előjel-cserére: a Föld mágneses pólusai is időről-időre felcserélődnek.

*A tanár további feladat-javaslatai:*

A IV/B o. 7 a, b gyakorlata a „bázis” jelentőségére ébreszt rá. Megfigyelhetjük, hogy a mozgások mindig ugyanarról a pontról indulnak ki. Az a felismerés, hogy „újra lehet kezdeni”, hogy van egy „bázis”, ahová mindig vissza lehet térni — ennek a jelentőségét az is ismeri, akinek van bázisa, talán az is, akinek nincs.

*Jel-táblázat*



A IV/A o. 8 a, b, c, d, e gyakorlata kiválóan alkalmas arra, hogy megkeressük, megkerestessük benne a *rendszer*t. Ábrázolható számokkal is. Ha pl. a kiinduló csomópont 0, és 1-enként lépegetünk:

$$\begin{array}{cccccccc}
 & & & & & & & +3 \\
 & & & & & +2 & & +2 \\
 & & +1 & & +1 & +1 & +1 & \\
 0 & 0 & 0 & & 0 & & & \\
 & -1 & & -1 & & -1 & & \\
 & & & & -2 & & & \\
 & & & & & & & \text{stb.}
 \end{array}$$

Kiindulópontnak természetesen választhatunk bármely számot, és lépegethetünk tetszés szerinti léptékben.

A IV/A o. „*tenyeres gyakorló*”-ja ugyanazon „ritmus-képlet”-re (1 „ütem”-egységben belül hosszú + rövid: (b jel) 2 féle frazeálást mutat: rövidtől a hosszúig (c jel), illetve hosszútól a rövidig (d jel). Az első változat fff előírással, a második pp-val.

Gondoljuk végig, milyen lehetőség képzelhető még el? Pl.: mindkét változat ellenkező dinamikával. Vagy: mivel itt a két kéz mindkét esetben szélről-össze, középfelé mozog (e jel),

lehetőséges egy fordított irányú változat is: széjjel (f jel).

Feltétlenül figyeljük meg, mit „mond” a zene a két különböző esetben!

Az V/A o. 9 a, b, c gyakorlatnál érdemes megjegyeznünk, mikor melyik kezünket ügyesebb a másik alatt illetve felett vezetni — és miért?

Ugyanezen oldal 10 a gyakorlatában szemünknek a *kvartok*at kell a zongorán megtalálnia, — a 10 b gyakorlatban a *kvintek*et. A 10 c gyakorlatban gyönyörűen kialakul a *kvintkör*: C-dúr első 3 hangja, majd G-dúr és i. t. — mégpedig lefelé a keresztések (ha úgy tetszik, domináns irány), felfelé a bések (szubdomináns irány). Ide kapcsolódik az V/B o. 11 a, b gyakorlatának mozgása is.

*Továbbgondolás:*

Alkossunk saját gyakorlatot a kvintkörön haladva!

Találjunk ki vizuális ábrázolási módot a IV/A o. 8 a, b, c, d, e gyakorlata számára!

Állapítsuk meg, hogy V/B o. 9. gyakorlat a/ és b/ változatában  
 mi azonos?  
 mi különböző?  
 milyen lehetőségek nem szerepelnek a gyakorlatban?

*A tanár további feladat-javaslatai:*

Az V/B o. 10 a, b, valamint a 12-es számú gyakorlat ötszótagos egységekből áll; a 10 a  $5 = 3 + 2$ , 10 b  $5 = 2 + 3$  összeállításban (csupa rövid szótag! — az ütem végén egyetlen hosszú). Keressünk megfelelő szó-összeállításokat, pl.:

10 a  $3 + 2$  Mezei Csaba, Mezei Csaba ..... lám!

10 b  $2 + 3$  Mike Imola, Mike Imola .....

A 12-eshez egyetlen 5-szótagos szó szükséges, pl.:

ka-na-la-i-ra, ka-na-la-i-ra ....

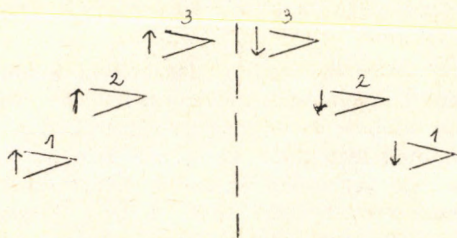
vagy: fü-ze-te-i-be, fü-ze-te-i-be ....

Ez egyébként gyönyörű kis forma:

- minden 5-hangos sejtje tölcseresen szűkül (*kis szimmetriák*);
- az 5-hangos csoportok hangkészlete a középvonaltól *jobbra-balra* is szimmetrikus (*nagy szimmetria*);
- a csoportok kiinduló-hangjai bővített hármásokat adnak (tehát az *oktávon belül is szimmetrikus*);
- a baloldali csoportok jobboldali megfelelőjében hangközmegfordítást találunk (pl. az 1. csoport *e-h*-ja helyett az utolsó csoport *h-e*-vel indul, *fisz-a* helyett pedig *a-fisz* áll), amit tekinthetünk *fel-le szimmetriának*.

Hármas szimmetria:

- egy-egy 5-hangos csoporton belül (tölcser);
- az azonos hangkészletű csoportok egymáshoz képest (ezeket számmal jelöljük);
- a bővített hármás lépcsők a középvonaltól szimmetrikusan visszafelé.



A VI/A oldalon és 12 b gyakorlat azt mutatja meg, hogyan lehet szomszédos fekete billentyűket hármás csoportokba rendezni.

Vizsgáljuk meg magunk a zongoránál, hogy hányféleképpen;

Vizsgáljuk meg a kottában, hogy melyik lehetőség nem szerepel ott;

Vizsgáljuk meg, hogy van-e a lehetőségek között hasonló felépítésű.

A 13 a, b, c, d gyakorlatok „eseménye” a *csökkenés* (egymás mellé helyezett nagyterc-, kisterc-, nagyszekund-, kissetekund-hangközök), a 14 a, b gyakorlaté a *tágulás-összehúzódás* (a tágulás itt a foltta szétterülésre hasonlít). Vizsgáljuk meg, mi indokolja a (*g*-jel) jeleket, valamint azt, hogy mi a különbség az a) és b) variáns között. Valószínűleg meg ugyanezt az „esemény”-t más hangkészletben is pl. egészhangú skálában (lásd: Megtervezett Véletlenek I. fejezet „Ugyanaz a lényeg különböző rendszerekben”). A B oldal 13. gyakorlata is ezt oldja meg: tükröződő tágulás, illetve összehúzódás diatonikus, pentaton, kromatikus rendszerben. „Fordítsuk le” az egészhangú skála nyelvére is!

A VII/B oldal nemcsak a tükrözés—tágulás—összehúzódás *hangköz*-kapcsolatainak, hanem a *ritmus*-szimmetriáknak, illetve -aszimmetriáknak továbbgondolására

is alkalmat ad. Felfedezhetjük, hogy vannak *időbeli és térbeli szimmetriák*. A 15 e gyakorlatban például világos, hogy az *e*) és *ee*) gyakorlat hangköz-szempontról megfordításban mozog, tehát így szimmetrikus: (*h*-jel).

Ritmus-szempontról találunk benne tükrözölöl sejteteket (pl. az *e*-változat eleje 2 ütemen belül: 3 + 2, 2 + 3 egységek; vagy a 4. ütem 1 ütemen belül: 2 + 3 + 2), de egymás-mellé-helyezett szimmetriát is (az *e*- és *ee*-változat ritmus-felépítése a (*i*-jel) vonaltól ismétlődik: 3+2, 2+3, 4, 2+3+2 (*i*-jel) 3+2, 2+3, 4, 2+3+2). Az előző így: (*j*-jel),

a második így: (*k*-jel) szimmetrikus.

A kétféle időbeli szimmetria lehetőségének felismerése igen fontos. A zenében mindkettölrel találkozunk: a (*j*-jel) szimmetriával a „rák”-fordításban, a (*k*-jel) szimmetriával például egy dalforma két *A* részének egymás-mellé-helyezésekor, vagy pedig a triós formák *A—B—A* elrendezésénél, ahol az *A* részek ugyanazon irányban haladnak.

A *Felhangjátékok*nál érdemes végiggondolnunk, hogy egy-egy hang „felhang”-ként kétféleképpen szólaltatható meg: egyrészt az *alsó* oktávjai felöl, amelyeknek ő a felhangja, másrészt a *felső* oktávjai felöl, amelyek az ő felhangjai. Az előbbieknek ő a „jövöl”-je, utóbbiaknak a „múlt”-ja. (Erre vonatkozóan bővebben lásd az INTART Társaság „Lépték és Mérték” című kiadványában a „Lambdoma — I Ging — Genetikus kód” című írást.) A kettölnek szimmetrikus tükrözölölészt szépen mutatják a 17-es csoport gyakorlatai.

A címmel ellátott darabok mind a gyakorlatokban megismert alapelveket fejezik ki: tágulás-összehúzölódás-tölcsér, stb., és feltételezik a dolgokat megszámolni-tudás képességét. A karakterek és megszólaltatási lehetölsegek úgyszólván kiméríthetetlen sokféleségéről a pontos előadási utasítások tanúskodnak, erre itt nem szükséges kitérni (de mindig szükségés őket figyelembe venni!).

A „Virág az ember...” csoportba tartozó daraboknál különösen jelentölösnek érzem, hogy az európai zene hagyományos időtartam-jelölölési helyeit — úgy tűnik — a *beszél*t szölveg ritmusán alapulnak. A magam részéről meg vagyok gyölződve arról, hogy a szavak, mondatok lejtéséhez, zenéjéhez való „visszatérés” (mert azt is hiszem, hogy szölveg és zene kezdetben egyszerre jelent meg) lényeges a jövölendő zenekultúra kialakításához. Vegyük észre tehát, hogy a 3. oldalak „Virág az ember...” darabjai éppen címük szép szölvegét modellálják — a helyes magyar prozólódiának megfelelően.

*Továbbfűzés:*

Ki-ki alkossa meg a maga saját „Virág az ember...” darabját vagy darabjait!

A 3. oldalon szereplöl „...a csillag is virág...” szép példája a kötet azon műveinek, amelyek a *kromatika 12 hangját* (néha egészen Reihe-szerűen) használják fel. Itt kromatikus sorrendben lépnek fel a hangok, de különböző oktávokban, különböző regiszterekben. Alkalmunk nyílik arra, hogy megtanuljunk egy oktávba összerendezni, „összelátni” a szereplöl hangokat. Feltehető a kérdés: ha a kromatika 12 hangjáról van szó, miért van akkor 14 hang? A +2 hang úgy adódik, hogy a *c* mint keret-hang megismétlődik, s a *h* újra-felléptetésének a darab végén nyilvánvalóan az a feladata, hogy a magasba helyezett *cisz*-szel együtt mintegy „körölöllelje” a közép *c*-jét.

Magas—mély—közép-ről alkotott gondolatainkat itt érdemes kibővítenünk a magasból *leszállás* és mélyből *felemelkedés* különösen fontos „eseményei”-vel. Ebben a témakörben addig lehet elmenni, amennyit a tanár ez irányú tájékozottsága és a növendék színvonala megenged — a felvillanó ötlet anyagi megvalósulásán keresztül esetleg egészen az ideák megtestesülésének gondolatáig.

*Továbbfűzés:*

Alkosson ki-ki saját kis darabokat, amelyekben a kromatika 12 hangját (mindegyiket egyszer-egyszer) használja fel. Kitalálhatunk hozzá különböző szabályokat, pl.: ne legyen benne ismétlődő hangköz; vagy: kettőnél több lépés ne haladjon azonos irányba, stb.

Fejtsük meg a 10. o. „*Virág az ember...*” (2) és a 25. o. „...és még egyszer: *Virág az ember...*” darabjának rendszerét, összefüggéseit!

A *Cé-k éji dalával* (5. o.) foglalkozva tanulságos összeállítani olyan 2 szólamú 4/4-es ritmusképleteket, amelyek a darabban nem fordulnak elő (az egyik szólamból mindig csak egy hang, a másiktól kettő szerepeljen egy-egy ütemben).

A telefonszámos darabokhoz kapcsolódva (Kedveseink hívószámai) lásd a „Megtervezett Véletlenek” c. könyv I. fejezetének telefonszámos játékeit. Ez az ötlet kiemertelhetlen lehetőségeket kínál.

Néhány megjegyzés a II. kötetre vonatkozóan:

A kötet végén szereplő Mikrolúdiumokkal foglalkozva vegyük észre többek közt azt is, hogy a darabok sorban a kromatika egy-egy hangjához kötődnek. Ezen kívül igen határozott — és egymástól erősen különböző karakterrel rendelkeznek.

*Továbbgondolás:*

Alkossunk egy-egy mini-darabot a kromatika egyes hangjaihoz kapcsolódva! Legyenek ezek nagyon karakterisztikusak — elláthatjuk őket jellegzetes címekkel is! De tetszés szerint választhatjuk vezérfonálnak a 12 hónapot, egy nap 12 kettős-óráját, 12 különböző színt, növényt, állatot — vagy akár a 12 állatövi jelet. Mindezeknek (éppúgy, mint különböző országoknak vagy személyeknek) elrendezése a kromatikában, hozzárendelésük egy-egy hang „világához” mélyreható megfontolásokra és beszélgetésekre adhat alkalmat.

Mini-sorozatunkban a *poézisen*, hangszíneken és *drámaiságon* kívül a *humornak* is helye lehet! Ne feledkezzünk meg róla!

Nem kell feltétlenül mind a 12 hangot „kidolgozni”.

Néhány javaslat kicsiknek:

Micimackó, Malacka és a többiek (egy cím pl.: „Micimackó gondolkodik”);

A 7 törpe (Hapci, Morgó, stb.) mini-portré kitűnő karakter-tanulmány lehet).

Adhatunk megkötéseket, vagy szabályokat, pl.: a darab kezdődjék és fejeződjék be a „fő”-hangon; vagy: lépjen mindig más-más hangról, más-más irányból a „fő”-hangra (1-jel).

Megoldható különböző módon, pl.:

gyorsan, tréfásan: „Zsebibaba megpróbál kibújni a bőréből”,

lassan, esetleg lassú glissandókkal (mint ásítást!): „Szundi portréja”.

Hadd írjak még ide javaslatként két, számomra kedves (egyedi darab) címet:

Az ezeréves tölgy álma,

A Kis Herceg egyik naplementéje.

Titkon melengedett tervem: gyerekek — esetleg kedves tanárok(?) — által „komponált” Mikrolúdiумokból összeállítani egy kis gyűjteményt. Biztosan megtaláljuk a módját a jól sikerült darabok közrebocsátásának.

KÉREM TEHÁT A KEDVES KOLLÉGÁKAT, hogy aki sajátmaga vagy növényeinek munkájával szívesen részt venne ebben, küldje el Mikrolúdiумait a következő címre: 1068 Gorkij fasor 38. Magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezete.

Legalább 7, legfeljebb 12 darabból álló Sorozatot kérünk. Az egyes darabok hosszúságára a Kurtág „Játékok” II. és III. kötetének Mikrolúdiумai adnak támpontot.

Beküldési határidő: 1990. I. 15.

A jól sikerült Sorozatok bemutatását az Országos Zenepedagógus Szakosztály Zongora Tagozata 1990. évi összejövételén tervezzük.

Tehát: GONDOLD TOVÁBB!

## *Szakszervezeti* **HÍREK**

1989. szeptember 20-án *Muity Mária* elnökletével megbeszélést tartott az ORSZÁGOS ZENEPEDAGÓGUS TAGOZAT. Első napirendként *Gyimesi László*, a Magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezetének titkára adott tájékoztatást az ország valamennyi pedagógusára kiterjedt bérkorrekcióról, amelynek mértéke 15-17% volt. A központi pénzforrások felosztása különösebb differenciálás nélkül történt, problémákról nem érkezett hír. *Gyimesi László* örömmel adott hírt arról, hogy a „zenész” szakszervezet képviselője is jelen van már az országos szintű bértárgyalásokon.

*Laczó Zoltán*, az Országos Zenepedagógus Szakosztály titkára az Európai Zeneiskolák Szövetségével (EMU) létrejött hivatalos kapcsolatfelvétel eddigi történetét vázolta fel. A megbeszélésen jelenlévők értesültek arról is, hogy a szakszervezetnek 1985 óta van kapcsolata az európai szövetséggel. 1989-ben hazánkat is felvették a tagállamok közé. Az EMU-tagság többek között azokkal az előnyökkel jár, hogy nagyobb az esély az európai zeneiskolákkal történő kapcsolatfelvételre, tapasztalatcserékre, iskolai együttesek, tanári csoportok kölcsönös cseréjére. Távlati terv: 1995-ben — a Világkiállítás évében — Magyarország rendezhetné meg az EMU népszerű összejövételét, az Európai Ifjúsági Zenekarok Fesztiválját. A magyarországi EMU-szervezet létrehozásának az Országos Zenepedagógus Szakosztály keretei tűnnek a legalkalmasabbnak.

*Laczó Zoltántól* hallottuk az információt: az Országos Zenepedagógus Szakosztály soron következő közgyűlésének és a Muzsikus Fórumnak tervezett időpontja: 1990. március 31. és április 1., Fészek Művészklub.